

VAKIF/ AİLE

Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler

●Dr. Nazif ÖZTÜRK*

GİRİŞ

Vakıflar, başlangıçta bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonracemiyethayatında meydana gelen gelişmelere uygun olarak, içinde bulunduğu toplumların sosyo-ekonomik imkanları ve kabiliyetleri oranında değişmiş ve gelişmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde, serbest ekonomi kurallarını ve yeniden yönetim esaslarına göre faaliyet gösteren, her biri ayrı hükmi şahsiyete haiz; devletin yükselme ve duraklama hareketlerine paralel olarak hizmet alanları genişleyip daralan; toplumu ve devlet hayatında sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden belirgin bir potansiyele sahip bir sektör haline gelmiştir. (ÖZTÜRK 1991: 1026)

Vakıflar ilk kuruldukları zaman mahalli usullerle ve vakfiye esaslarına göre, mütevellileri tarafından idare ediliyor; hizmetin istenilen seviyede verilir vermediği yine vakfiyede belirtilen nazır tarafından denetleniyordu.

Bugün ülkemizde eski hukuka göre Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde kurulan mazbut ve mülhak 35.000 civarında vakıf ile 1926'dan sonra Türk Medeni Kanunu ve tadillerine göre tesis olunan ve müteveli heyetlerince idare edilen üç ayrı tür vakıf bulunmaktadır. Sayıları 176 olan azınlık vakıfları, mülhak vakıflar statüsünde dir.

Türk toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olan vakıfları, amaç kavramları itibariyle değişik yönlerden anlatmak mümkündür. Biz burada bu konuya ayrılan yerin hacmıyla sınırlı kalmak kaydıyla vakıfların, ailenin korunmasına yönelik hayri ve sosyal hizmetlerinden kısaca bahsedeceğiz.

VAKIFLARIN HİZMET ÇEŞİTLERİ

Vakıfların muhatabı insan, amacı ona hizmettir. Bu hizmetin boyutunu açıkça belirtebilmek için, vakıflar amaçları itibariyle üç ayrı kategoriye ayrılmaktadır. Karşılıksız olarak kamuya hizmeti gaye edinen vakıflara hayri vakıf; topluma hizmetle birlikte vakıf gelirlerinden bir bölümünün aile fertlerine ayrıldığı vakıftürüne, yarı hayri vakıf; vakfın kurduğu vakfın yöntemini ve gelirlerini kendisine veya aile fertlerine bıraktığı vakıflara ise, aile veya ehli vakıf adı verilmektedir.

XVII, XVIII. ve XIX asırda kurulan vakıflarla ilgili üç ayrı doktora tezinden, bu asırlarda kurulan vakıfların amaçlarına göre tasnifini ve gelirlerini hizmet türlerine göre dağılımlarını biliyoruz.

Yaklaşık mahiyette olan bu rakamlara göre; XVIII. asırda kurulan 1163 vakıftan %23'ü hayri, %43.45'i yarı hayri, %33.54'ü ise zürri (ailevi) vakıftır. (Yüksel 1990: 147- 149,

Tablo II). Bu vakflardan sağlanan gelirlerin %17.26'sı yönetim ve onarım giderlerine, %33.20'si din, % 6.75'i eğitim, % 6.37'si sosyal hizmet alanlarına, %36.37'si de vakıf kurucularının aile bireyleri ve akrabalarına ayrılmıştır (Yüksel 1990:247-249, Tablo 24)

XVIII. asırda kurulan 6000 vakıftan %18'i hayri, %7'si ailevi, %75'i ise yarı ailevi vakıftır (Yedi yıldız 1982 b: 28-29, Tablo-I) Bu asırda kurulan vakıflardan sağlanan gelirin %28.16'si eğitim, % 30.75'i din, % 10.15'i sosyal hizmet, % 6.50'si askeri, %9.70'i yönetim giderlerine, % 14.20'si ise aile fertlerine ayrılmıştır (Yedi yıldız 1982 a: 8-10, Tablo-1)

XIX. asırda daha önceki dönemlerde olduğu gibi müessese tarzında vakıflar yerine, mevcut bir vakfı desteklemek veya kurulu bir vakfın bünyesinde hayri ve sosyal hizmetlerde bulunmak amacıyla küçük çapta vakıflar kurulmuştur. Bu bakımdan XIX. asırda, diğer asırlara göre daha çok vakıf tesis edilmiştir. Bu asırda kurulan 9000 vakıftan %85'i hayri ve %15'i yarı ailevi vakıftır (Öztürk 1991:88).

Bu asırda tesis edilen vakıflardan sağlanan gelirlerin hizmet alanlarına göre dağılımı ise şöyledir: Gelirin %34.61'i din, % 27.12'si eğitim, % 17.06'sı sosyal hizmet, %4.34'ü yönetim giderlerine, % 16.87'si aile fertlerine harçlık olarak ayrılmıştır (Öztürk 1991: 79-89, 104, Tablo-VIII).

Cumhuriyet döneminde Medeni Kanunun kabul tarihi olan 1926'dan bugüne kadar kurulan vakıfların sayısı 2525'e ulaşmıştır. Bu vakıflardan 155'i gayesini tahakkuk ettiremediği için dağılmış, halen 2375 vakıf

faal haldedir. Bu sayıya, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (RG 1986: 19134/1-3) gereğince tüm il ve ilçelerde kurulması öngörülen 782 adet sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile yine her ilde kurulan 74 adet çevre koruma vakıfları dahildir.

Bu vakıflardan %35'i eğitim, kültür ve sağlık %12'si hayri ve dini, %33'ü sosyal yardımlaşma ve dayanışma, %20'si çeşitli amaçlarla faaliyette bulunmaktadır.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kurulan vakıfların durumları birlikte değerlendirildiğinde, askeri, yönetim ve onarım faaliyetlerine ayrılanların haricinde kalan bütün vakıf

gelirlerinin aile ve onun bireyleri için harcandığı görülmektedir. Ancak burada, vakıfların aileye yönelik sosyal hizmetleri üzerinde durulacak, kısaca da eğitim faaliyetlerinden bahsedilecektir.

İmaret Hizmetleri

İmaret, batılıların site, bizim külliye dediğimiz yapı komplekslerinden meydana gelen binalar bütünlüğüne verilen bir adiken; zamanla bu kompleksin bir parçası olan yemeklerin pişirilip yenildiği külleyenin mutfak ve lokantasına bu isim verilmiştir (Ergin 1939: 19)

İmaretler, her 30-40 km. mesafede yol boyunca sıralanan han ve kervansaraylar ile meskun yerlerde bulunan külliyeler ve bunların eğitim-öğretimle ilgili mektep ve medreselerin tabii bir parçası olarak inşa ediliyordu. Han ve

İmaretler, her 30-40 km. mesafede yol boyunca sıralanan han ve kervansaraylar ile meskun yerlerde bulunan külliyeler ve bunların eğitim-öğretimle ilgili mektep ve medreselerin tabii bir parçası olarak inşa ediliyordu.

kervansarayların bünyesinde bulunan imaretler yolculara; külliye içerisinde bulunan imaretler ise; medrese öğrencileri, öğretim elemanları, diğer çalışanlar ve çevrede bulunan yoksullara hizmet veriyordu. Diğer bir ifade ile bu hizmetlerle ilgili her vakfın imareti bulunuyor ve bu imaretler mahalli usullere ve vakfiyede belirlenen esaslara göre işletiliyordu. Bazan müstakil imaretlerin inşa edilerek işletildiği de görülmüştü.

Yolcuların üç gün misafir edildiği (Fatih Mehmet II Vakfiyesi 1938:289/252) han ve kervansaray bünyesinde bulunan imaretlerin işleyişi hakkında, XVII. yüzyılda Osmanlı Ülkesini ziyaret eden seyyahlar şu bilgileri vermektedir: 1611'de ülkemizi dolaşan Polonyalı Simeon, "İstanbul-Edirne yolunun iki tarafının kamilen kaldırım döşeli olduğunu, her konaklama mesafesinde hanlar, kervansaraylar, hastahaneler ve hamamların bulunduğunu, her menzildeki imaretlerde yolculara günde iki öğün bedava pilav, yahni, zerde ve iki ekmek verildiğini, bu yerlerde hayvanlara da aynı şekilde bakıldığını söylemektedir. Meşhur Fransız Seyyahı Du Loir, 1654'de Paris'te yayımlanan seyahatnamesinde; "bütün Türkiye'de imaret denilen misafir haneler vardır. Buralarada hangi dine mensup olursa olsun, bütün fakirlere ihtiyaçları nisbetinde yardım edilir. Yolcular imaretlerde üç gün

1611'de ülkemizi dolaşan Polonyalı Simeon, "İstanbul-Edirne yolunun iki tarafının kamilen kaldırım döşeli olduğunu, her konaklama mesafesinde hanlar, kervansaraylar, hastahaneler ve hamamların bulunduğunu, her menzildeki imaretlerde yolculara günde iki öğün bedava pilav, yahni, zerde ve iki ekmek verildiğini, bu yerlerde hayvanlara da aynı şekilde bakıldığını söylemektedir.

kalabilirler ve kaldıkları müddetçe şart-ı vakıf mucibince ağırlanırlar. Bu misafirhanelerde atlar için büyük ahırlar, çeşmeler bulunur" demektedir.

Bu kervansarayların içlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depoları, ahırları, samanlıkları, yolcuların namaz kılmaları için mescidleri, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, hastaneleri ve hatta eczaneleri, yolcuların ayak kabıcıları, hayvanları nallamak için nalbantları ve hizmetleri yerine getirecek personeli vardı (Turan 1946: 480).

Kervansaraya gelen misafirlere kesmek için koyun sürülerine sahip olan vakfıların (Turan 1946: 479) yanında imaretinde hastalanan yolculara hekim getirilmesi, hekim ve ilaç paralarının ödenmesine, ölenlerin kefenlenmesine (Germiyanoglu Yakup Bey Vakfı, Uzunçarşılı 1932: 82) kadar hükümler taşıyan birçok vakfiye bulunmaktadır. İmaretlerde kullanılacak gıda maddelerine özel itina gösterilmektedir.

Kanuni vakfiyesinde, "...havayicin gayetle a'lasını satın ala. Zatında ve sıfatında ve keyfiyetinde nedaet (rutubet) olan nesneyi almaya... vaktinde lahmı (eti) hazıredip kusur ve fütür eylemeye ve koyun etine keçi halt etmekten gayetle hazer ve ictinab eyleye..."denilmektedir. (Kürçükoğlu 1962:38-39).

İmaretlerde günde iki öğün yemek verilmektedir. Genelde sabah yemekleri güneş doğmadan, akşam yemekleri ise ikindiden sonra dağıtılmaktadır (VGMA, Hüsrev Paşa Vakfiyesi, 582/1-7). Bu yemek vakitleri arasında gelenlere, yörenin özelliğine göre varsa mevcut yemekler, yoksapeynir, tereyağ ve bal verilmekte, vakfiyelerde hiç kimsenin aç ve açıkta bırakılmaması istenmektedir. Bir defa her yolcuya gelir gelmez 50 dirhemlik süzme bal ve 100 dirhemlik fodla ikram edilmektedir (Öztürk 1983: 19). 1479 tarihinde sadece II. Beyazıt imaretinde tüketilen bal miktarı 2963, sadeyağ tutarı ise 4.350 okkadır (Barkan 1960: 296, Öztürk 1983: 19)

Şehir içersinde bulunan imaretlerde, misafir, yolcu talebe ve görevlilerin yanında, çevrede bulunan yoksullara da yemek dağıtılıyordu. Kaynakların belirttiğine göre, İznik'te I. Murad (1362-1389) imaretinde günde 2000, XV. asırda Fatih imaretinde ise 1400 kişiye günde iki öğün yemek veriliyordu (Barkan 1963: 273, 278-279), Yemeklerin dağıtımında, din, dil, ırk ayrımı yapılmadığı gibi, insan şahsiyetinin korunmasına özel itina gösteriliyordu. Fatih vakfiyesinde, devlet ve millete önemli hizmetlerde bulunan eşlerini kaybetmeleri sebebiyle günlük yiyecek temininden mahrum kalan saliha ve mümin hanımlar için 15.000 akçe ayırıyor ve bu para ile hazırlanacak imaret yemeklerini bu iffetli hanımların tanınmaması için hizmetçileri vasıtasıyla aldirmalarını istiyor (Fatih Mehmet II Vakfiyesi 1938: 299/254).

Gerek yol boylarında ve gerekse meskun sahalarda ne kadar imaret vardı ve bu imaretlerden günde kaç kişi yemek yiyordu? sorusuna sayıları 35.000 civarında olduğunu söylediğimiz bütün vakfiyeleri tahlil etmeden kesin bir şekilde cevap vermek mümkün değildir. Ancak XV ve XVI. yüzyılda

ülkemizde bulunana medrese sayısının 1000'e yaklaştığı (Baltacı 1976: 19), yine Selçuklu ve Osmanlı han ve kervansaraylarından günümüze ulaşanların sayısının 420'nin üzerinde olduğu (İlter 1969: 79-121) hattay er yer bağımsız imaretlerin bulunduğu dikkate alındığında Osmanlı ülkesinde binlerce imaretin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yılmaz Öztuna XVII. yüzyılda, sadece İstanbul'da bulunan imaretlerde günde 30.000 kişiye karşılıksız yemek verildiğini yazmaktadır (Öztuna 1977: 146).

Tanzimat'ın ilanına kadar vakfiye esaslarına göre idare edilen imaretler, bu tarihten itibaren merkezi yönetime bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren imaretlerde pişirilmekte olan yemeklerin erzakını almak ve dağıtımlarını bir düzen içerisinde yürütmek (BOA/MM 1258: 580, bnt 5; VGMA 1258: 966/421-423) üzere, merkezden tayin edilen vekilharcın ünvanı müdürlüğe çevrilmiştir (VGMA 1272: 970/139-142; Düstur I/II 1293: 180: 180, Md, 4). "Vazaifin Tevziine ve İmaretlerin İdaresine Dair Nizamname" de müdürlerin kefile bağlanması (Mh. 5), imaret giderlerinin aylık defterler halinde Nezaret'e bildirilmesi (Md. 6), her yıl Mart ayında imaret ambarlarında sayım yapılması, bu sayım sonunda açık çıkması halinde bu açığın müdür veya kefilene ödettirilmesi (Md. 7) kararlaştırılmıştır (Düstur I/II 1293: 180-181).

Dönemler itibariyle İstanbul'da bulunan imaretlerin sayısı değişmekle birlikte, 1276/1859 yılı başında, 7'si Harameyn, 8'i Evkaf nezaretlerine bağlı 15 imaretin faaliyette olduğu anlaşılmaktadır (VGMA 1276: 971/40). II. Meşrutiyet sonrası İstanbul'da bulunan imaret sayısı 20'ye yükselmiştir. Bu imaretlerde günlük 5768 kıyye 373 dirhem un (VGMA 1276: 971/40; VGMA 1280; 972/25-25-27), 24480 çeki odun (VGMA 1280:

972/73-78) tüketiliyordu.

II. Meşrutiyet sonrası, imaretlerden yemek alma hakkının alınır- satılır hale getirilmesi, yoksul ve misafirler için tesis edilen bu hizmette kargaşaya yol açmıştır. Bu dönemde, imaretlerin çalışma tarzını disipline etmek amacıyla teşkil edilen komisyonlar marifetiyle imaretlerden fodla alanların sayımları yapılmıştır (VGMA 1301: 932/10-11). Ancak bu çalışmalardan bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Nezaretçe pişirilip dağıtılmakta olan dua-gu fodlaları ve vazifelerinin 1327/1909 yılından itibaren bedellerinin ödenerek ilgası kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar doğrultusunda yapılan hukuki düzenlemeye göre bedenlen sakat, kör, total ve felçli kimseler ile hiçbir gelire sahip olmayan çaresiz kadınlar bu hükümden istisna edilmiştir. Bu düzenlemeye göre, ihtiyaç sahibi olan kimselere 4 ile 8 Osmanlı lirası arasında aylık ödenecek fodlalar asla ferağ edilmeyecek, evladın muhtaç olmadığıın anlaşılması halinde, bağlanan maaşlar çocuklara intikal etmeyecektir (EHN/MUM 1328: 41-42; İbnü'l-Emin/Hüsameddin 1335:231; Hatemi 1978; 349-350). Aynı gün kabul edilen bir başka kanunla Dersaadet'de bulunan 20 imareten, birisi İstanbul'da diğeri Üsküdar'da olmak üzere ikisi hariç diğerleri kapatılmış ve bu imaretlere ait vakif gelirlerinin "talebe-i ulum" a tahsisi kararlaştırılmıştır (EHN/MUM:42-43; Düstur II/III 1330:253).

Ancak XV ve XVI. yüzyılda ülkemizde bulunana medrese sayısının 1000'e yaklaştığı, yine Selçuklu ve Osmanlı han ve kervansaraylarından günümüze ulaşanların sayısının 420'nin üzerinde olduğu İstanbul'da bulunan imaretlerde günde 30.000 kişiye karşılıksız yemek verildiğini yazılmaktadır

İmaretlerin kapatıldığı tarihte, Evkaf-ı Hümayun Nezareti, bütçesinden imaretlerin işletilmesi için sarfedilen paranın miktarı, 2.552.555 kuruşu buluyordu. Bu paranın 400.000 kuruşu hizmete açık bırakılan iki imarete ayrılmış, geri kalan miktarın talebeye

burs verilmesi kararlaştırılmıştır (EHN/MUM 1328:42).

Alınan bu kararlar ve fiili uygulamalarla imaretlerin Osmanlı dönemi maceraları tamamlanmış, bu haliyle Cumhuriyet dönemine geçilmiştir.

Cumhuriyet döneminde ilk

olarak İstanbul'daki imaret sayısı, Üsküdar, Laleli, Eyüp ve Bayrampaşa'da olmak üzere 4'e çıkarılmıştır. 1952 yılından itibaren bu hizmet İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmıştır. Cumhuriyet dönemin Anadolusunda, ilk imaret 1952'de 400 kapasiteli olarak Antalya'da açılmıştır. Diğer iller bunu takip etmiştir. Bu konudaki vakfiye şartları uyarınca, Vakıflar Genel Müdürlüğüne 1952-1971 tarihleri arasından açılıp işletilen imaret sayısı 36'ya bu imaretlerden yemek alan toplam yoksul sayısı da 14.150'ye yükselmiştir (Cumhuriyetin 50. yılında Vakıflar 1973: 160), 1978'de imaret sayısı 37'ye yemek alan kişi sayısı ise 14.805'e ulaşmıştır (Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz 1978: 152-153). Ancak bu tarihlerde ülkemizde yaşanan istikrarsızlık bu hizmet alanına da sirayet etmiş, imaretlerde pişirilmiş sıcak yemek dağıtılması esas olduğu halde, bu yıllarda imaretlerde kuru gıda

dağıtılmaya başlanmıştır. 12 Eylül 1980 sonrası alınan bir kararla 8'i hariç diğer imaretler kapatılmıştır (VGM/HAY İŞL 1980: 221.1 (0600)-R)

1980'lerde hizmete açık tutulan bu 8 imarete toplam 1100 kişiye yemek veriliyordu. Bu tarihten sonra bazı yörelerde yeniden açılanlarla birlikte 1991 tarihi itibariyle Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle açılıp işletilen imaret sayısı yeniden 21'e, bu imaretlerden yemek alan yoksul sayısı ise 4.325'e yükselmiştir (VGM/HAY-İŞL 1991: 231.1 (0600)/91): Vakıflar Genel Müdürlüğü İmaretleri dahil bugün ülkemizde, 22 imarete 5000 kişiye Kızılay, 10 imarethanede 1500 kişiye Türk Medeni Kanuna göre kurulan vakıflar olmak üzere toplam 53 imarete günde 10.000'den fazla yoksula bir öğün sıcak yemek verilmektedir. Bu sayıya, tabii afet, olağanüstü hal sebebiyle bazı yörelerde geçici mahiyette açılan aş ocakları ile Ramazan aylarında özel ve tüzel kişilerin açıp işlettiği imarethaneler dahil değildir. 1983 sonrasında İzmir, Sivas, Keçiören Belediyelerinde benzer bir çalışma başlanmış ise de, bu faaliyetler uzun ömürlü olmamıştır.

Cumhuriyet döneminde ilk hukuki düzenleme talimat tarzında İstanbul'da bulunan imaretler için yapılmıştır (VİM 1940: 2/2).

Bu talimata göre; imarethanelerin işe alımları için İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü bünyesinde "İmaret İdare Komisyonu" kurulmuştur (Md.1): Bu komisyon 15 günde bir toplanacak mevsimine ve kalori değerine göre yemek listesini hazırlayacaktır (Md. 2). Bu dönemde yemek listelerinin hazırlanmasında daire doktorundan yararlanılması ve yemek listeleri arasında balığa yer verilmesi dikkat çekicidir. Talimatta

fakir kimsesiz, hasta öksüz ve dullar ile himayeye muhtaç kimselerle öncelik tanınmaktadır (Md. 3). İmaretlerin kontenjanlarının merkezden tesbit edilmesi (Md. 9) tesbit edilen yoksullara bir kart verilmesi (Md. 5), listelerinin tutulması (Md 8). Mazeret siz olarak fasılsız 8 yemek almayanların kayıtlarının silinmesi (Md. 7) ve işletme ile ilgili diğer kuralları düzenlemektedir (VİM 1940: 2/1-4).

İmaretlerin açılması ve işletilmesiyle ilgili gerçek anlamdaki düzenleme ise, 28 Aralık 1989 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan "Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği" ile yapılmıştır (RG 1989: 20386/5-17). Bu yönetmelikte imareten faydalanacaklarda aranan hususlar başvuru şartları ve bunun için gerekli olan başvuru formları, yapılacak kontrolün esasları, yemek hakkının hangi şartlarda kesileceği, imaret açmada uyulacak kriterler, imaretin idari esasları, imaretlerde görev alacak personelin görev ünvanları, yetki ve sorumlulukları, imarethanelerde tutulacak kayıt ve defterlerin cinsleri ve nasıl tutulacakları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Bu yönetmelik Cumhuriyet döneminde sahasında düzenlenmiş tek hukuki metindir. Sayıştay, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın uygun görüşü aldıktan sonra Resme Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur (Md. 44). Bugün Kızılay dahil, ülkemizde imaret açıp işleten her kamu kurum ve kuruluşu bu yönetmelikten yararlanmaktadır.

Muhtaç Aylığı

Aynı cemiyet içersinde yaşayan, fakat ekonomi itibariyle çok farklı durumda olan insanları, hiç değilse asgari müştereklerde birbirlerine yakınlaştırmayı amaçlayan vakıflar, ihtiyaç sahiplerine tahsis ettikleri

maaşlarla yoksul ve güçsüzü korumayı hedeflemişlerdir. Nezaret öncesinde her vakfın kendi çerçevesinde mahallen yaptığı bu hizmet, diğer hizmetlerde olduğu gibi, Tanzimat sonrası, merkezi bir anlayışla yürütülmeye başlanılmıştır (Öztürk 1991:342).

Arşiv vesikalarına göre, merkezi bir anlayışla Nezaret'çe ilk toplu muhtacın maaşı, 1254/1838'de bağlanmıştır (VGMA 1267:969/50-52). Bu belgede kendisine muhtaç aylığı bağlanan 115 kişinin ismi geçmektedir. Tanzimat'ın ilanından bir yıl önce sadır olan irade-i seniyye ile 1501.5 kuruş olarak bağlanan toplu maaşın miktarı, daha sonra Evkaf Nazırlığı'na gelen şahısların kendi dönemlerinde yaptıkları zamlarla 3513,5 kuruşa yükselmiştir. Bu zamların dönemler itibariyle 307 kuruşu Şevki Efendi, 760'ı Mahir Bey, 373'ü Kani Bey, 373'ü Hasip Paşa, 140'ı Şefik Bey ve 87 kuruşu da Rıza Efendi zamanında yapılmıştır. Bu durumda, 12 yılda muhtaçların aylığına toplam 2012 kuruş zam yapılmış olmaktadır. Muhtaç maaşlarında yapılan bu artışların yıllık ortalaması %11.166'yı bulmaktadır (VGMA 1267:969/50-52). Bu artışlarla birlikte 1267/1850'lerde muhtaç aylığı alanlardan en düşük maaşı, ayda 5'er kuruşla Ayşe ve Fatma hanımlar, en yüksek maaşı 200 kuruşla Ravandizi Hacı Mehmet Efendi almaktadır (VGMA 1267:969/50-52).

Vazafin Tevzii ve İmaretlerin İdaresine dair 1272/1855 tarihli Nizamname ile bu maaşların vakıf odalarından ödenmesi (Md. 2), altı ay süre ile alınmayan maaşların hazineye iadesi (md. 3) kararlaştırılmıştır. (Düstur, I/II 1290: 180181). Muhtaç maaşları hakkında esas düzenleme ise "Muhtacın Maaşati Hakkında Nizamname" adıyla II. Meşrutiyet sonrası 19 Cemaziyelahir 1328/1910'da yapılmıştır (Düstur II/II 1330: 400-403).

Bugün de, benzer hükümler taşıyan "Muhtaç Aylığı ve Vakıf Yönetmeliği" (RG 1989: 20386/5-17) ile tesbit edilen esaslar çerçevesinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1000 adet muhtaç ve görme özürlüye ayda, 200 gösterge rakamının memur maaş katsayısının çarpımıyla tesbit edilen miktarda aylık bağlanmaktadır (VGM/HAYİŞL 1990: 241/3). Bugün muhtaçlara ödenen aylığın miktarı 200x640-128.000 TL'dir. Bu miktar, 2022 sayılı kanuna göre yaşlı ve sakatlara Emekli Sandığı'na bağlanan maaşın iki katına yakındır.

Muhtaç kadrolarının sınırlı olması sebebiyle bugün 2022'ye göre maaş almayan ve ancak bir aileden tek kişiye aylık bağlanabilmektedir. Ancak muhtaç kadroları her yıl bütçe kanunlarıyla belirlendiğinden, bu kadroların artırılması her zaman mümkündür.

Muhtaç aylığı almak üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, 1991 yılının ilk 10 ayında, 87'si yetim olmak üzere toplam 243 kişi başvuruda bulunmuştur. Bunlardan belgelerini tamamlayan 16'si öksüz çocuk, 14'ü dul kadın ve 12'si erkek olmak üzere toplam 42 kişiye muhtaç aylığı bağlanmıştır.

Başvuru sahiplerinden durumları yönetmelik esaslarına uymayan 23 kişiye olumsuz cevap verilmiş, diğerlerinin işlemleri devam etmektedir.

Halen bu Genel Müdürlükten 17'si görme özürlü, 598'si muhtaç olmak üzere toplam 615 kişi, aylık almaktadır. Bu kişilere yıl sonuna kadar toplam 815.040.000 TL. aylık ödenmiş olacaktır. Genel Müdürlük, öksüz ve muhtaç çocuklara, maaş bağlamada öncelik tanımaktadır.

Başta Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları olmak üzere, 903 sayılı kanuna

göre kurulan yeni vakıflar tarafından ailenin güçlendirilmesi için çok çeşitli amaçlarla yapılan ve miktarları milyarlarla ifade edilen yardımlar; sistematik aylık mahiyetinde olmadığı ve ihtiyaç durumuna göre; defaten ve tek kalemde ödendiği için, buraya dahil edilmemiştir.

Yurt Hizmetleri

Tarihte, milli güvenliği ilgilendiren askeri ve teknik konuların haricinde, ilkokuldan itibaren her seviyedeki eğitim-öğretim hizmetlerinin vakıflar eliyle yürütüldüğü bilinmektedir.

XVI. asırda Osmanlı ülkesini dolaşan Fransız seyyahı, her köyde bir mektebe rastlamış ve Osmanlılarda ilköğretimin batı mektepleriyle mukayese edilemeyecek kadar kesif olduğunu hayretle görmüştür (Uzunçarşılı 1975: 583). Bu okulların tamamı bir vakfa bağlı olarak

k u r u l u y o r d u .
Okullara girmek için öksüz ve yoksul öğrenciler, öncelik hakkına sahipti. Mektebin bağlı bulunduğu vakfın gelirinden her yıl bu öğrencilere elbise ve ayakkabı parası ayrılıyordu (VGMAK/Hafsa Sultan Vakfıyesi 929: 58/27-28).

Sıbyan mektepleri genellikle külliye'nin bir parçası olarak inşa ediliyordu. Müstakil yaptırılan okullarda ise, öğrencilere beslenme verilmek üzere ayrıca mutfaklar kuruluyordu (İbnül-Emin/Hüsameddin 1335:335).

Bu konuda Kanuni'nin vakfıyesinde şunlar

Kanuni'nin vakfıyesinde şunlar yazılıdır: "Mektepte Kur'an öğrenen eytam-ı zuafının elbiseleri için günde 10 akçe ayrılıp iki defa bu çocuklara elbise alalar. Fukara için pişen aş ve ekmekten günde iki öğün mektepte hazır bulunan çocuklara yemek ikram edeler"

yazılıdır: "Mektepte Kur'an öğrenen eytam-ı zuafının elbiseleri için günde 10 akçe ayrılıp iki defa bu çocuklara elbise alalar. Fukara için pişen aş ve ekmekten günde iki öğün mektepte hazır bulunan çocuklara yemek ikram edeler" Vakfıyede öğrenci başına verilecek günlük yemeğin miktarı, "... ve adet üzere her gün ikisine bir çanak aş, bir pare et ve iki ekmek.." (Kürkçüoğlu 'Sultan Süleyman Vakfıyesi 964). 1962: 42/152-153) şeklinde belirtilmektedir.

Osmanlılarda temel eğitim, vakıflar eliyle kurulan sıbyan mekteplerinde başlatıldığı gibi, orta ve yüksek öğrenimde yine aynı sektör tarafından finanse edilerek tesis edilen medreselerde devam ediliyordu.

Cahit Baltacı, XV-XVII yüzyılda, faal halde bulunan 500 medreseni adını tesbit ettiğini; tapu ve evkaf arşivlerinin tetkiki halinde, önceki devirlerde yapılmış olup da bu dönemde aynı maksatla kullanılanlarla birlikte, bu rakamın 1000'e yaklaşacağını söylemektedir (Baltacı 1976:19)

Bu medreselerde okuyan öğrenciler, ikişer kişilik odalarda kalıyorlar, külliye'nin imaretinde pişen yemekten yiyorlar ve aynı zamanda medreseni bağlı bulunduğu vakıftan burs alıyorlardı (Kur'an 1969:1). Vakıf gelirlerinden öğrencilere verilen bursun miktarı genellikle aynı müessesede çalışan yardımcı hizmetli veya yeni başlayan bir memurun aldığı aylığa denkti (Fatih Mehmet II Vakfıyesi 1938: 263/246-267/247; Kürkçüoğlu (Sultan Süleyman Vakfıyesi 964) 1962: 32/80-88). Medrese

müdüresinin aylığı ise, öğrenci bursunun 25 katıdır. Bugün en düşük memur maaşı (1991 yılı) 750.000 TL. öğrenci bursu 150.000 TL. kıdemli profesörün maaşı ise 4.500.000 TL dir. Bu günkü memur maaşı ile vakfiyelerde müderrislere verilen maaş ve öğrencilere bağlanan bursların, günümüz profesör aylığı ve öğrenci bursları ile mukayese edildiğinde, Osmanlı dönemine göre, öğrenci bursunun 5 kat, profesör maaşının ise 4.2 kat daha azaldığı görülmektedir.

XIX. asrın sonları ve XX. yüzyılın başlarında, vakıflar eliyle klasik medrese eğitimi gören öğrenciler ile batı tarzında öğretim veren eğitim kurumlarında okuyan öğrencilere burs ve yurt temini konusunda, destek sağlamanın yanında modern anlamda okul açma gayretlerine de şahit olunmaktadır.

İlk olark, Evkaf-ı Hümayun Nezareti, kalifiye personel yetiştirmek amacıyla 1911'de Nezaret'te çalışan personel ile açılacak imtahanda başarılı olacak kimselerin devam edeceği "Mekteb-i Evkaf"ı açmıştır. (VGMA 1329:947/257; EHN/MUM 1328:43-44 İbnü'l Emin/Hüsameddin 1335:231). Bunu takiben eğitim süresi 4 yıl olan "Kur'an ve sünnet hükümleri doğrultusunda güzel ahlakı ve İslam'ın medeniyete yaptığı hizmetleri anlatmak ve yüksek din mütehasısları yetiştirmek üzere "Medresetü'l-va"izin" adıyla bugünkü İlahiyat Fakülteleri denginde bir yüksek okul daha açılmıştır (EHN/MUM 1335:232).

Eğitimde birliğin sağlanması amacıyla 1924'te kabul edilen 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" (Düster II/V 1924: 667) ile mektep ve medreseler kapatılmış, bu tarihe kadar vakıf eliyle yürütülen eğitim ve öğretim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, böylece Osmanlı'nın son döneminde eğitimin modernleştirilmesi için

başlatılan çabalar, tarihe mal olmuştur. Ancak vakıfların eğitime olan katkıları bu tarihten sonra da devam etmiştir. Mevcut mektep, medrese, kütüphane, tekke ve zaviye binaları, eğitim hizmetlerinde kullanılmak üzere Maarif'in emrine verildiği gibi, vakıf taşınmazlarının satışından elde edilen paralarla ülkenin dört bir yanında yeni okullar ve öğrenci yurtları inşa edilmiştir.

Bu karar doğrultusunda, Etimesgut'da bir yatılı okul, Yenişehir'de Mimar Kemalettin Mektebi ve Ankara Hukuk Fakültesi binaları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce inşa ettirildiği gibi (Öztürk 1988: 329-346); medreselerle birlikte kapatılan öğrenci yurtlarının da 1950'den itibaren yeniden açılması kararlaştırılmıştır. Halen Vakıflar Genel Mdürlüğü Öğrenci Yurtların'da 9500 öğrenci barındırılmaktadır. Yapımı devam eden ve önümüzdeki yılın yatırım programlarına teklif edilenlerle birlikte gelecek öğretim yıllarında vakıf öğrenci yurtlarının sayısı 62'ye, öğrenci sayısı ise 14.000'e ulaşmış olacaktır.

Bu yurtlara, her yıl Şubat-Mart aylarında başvuruda bulunan dar gelirli aile çocukları arasından Mayıs'ın birinci haftasında, test ve mülakat şeklinde yapılan imtihanla öğrenci alınmaktadır. Öğrencilerin yoksul ve başarılı olmasından başka şart aranmamakta, yurtlara alınan öğrencilerden herhangi bir katkı alınmadığı gibi, bir mecburi hizmet veya geri ödeme gibi bir yükümlülük de istenmemektedir.

Yurtlarda kalan öğrencilerin, ÖSYM imtihanlarında sağladıkları başarı oranı %35'in üzerindedir. Ülke geneline göre düşünüldüğünde bir hayli yüksek olan bu başarı oranının, %50'lerin üzerine çekilmesi için çeşitli tedbirler üzerinde çalışılmaktadır. 1985'den itibaren 8-10 dönüm sahalar üzerine

inşa edilen çok fonksiyonlu yeni bir yurt projesi geliştirilmiştir. Dış çevrede sportif faaliyetlere imkan verecek tarzda dizayn edilen bahçe düzeninin yanında, Kurum imkanı sonuna kadar kullanılarak bütün yurtlar, ülke standartlarının üzerinde yeniden tefriş edilmektedir. Bugün vakıf yurtlarında soğuk hava depoları, sanayi tipi çamaşır yıkama, sıkma makinaları, rule silindir ütü bulunmakta, kurutma ve bulaşık makinalarının alım işlemleri devam etmektedir. Yurt mutfakları 18/8 krom nikelden mamul araç ve gereçlerle, masa, sandalye ve karyolalar verzalit mamullerle değiştirilmiş, küçük çapta da olsa her yurda bir kitaplık kurulmuştur.

9 Mart 1986 tarih ve 19042 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Vakıf Orta Öğrenim Öğrenci Yurtları Yönetmeliği", bu yurtların amacını "... beden ve ruh sağlığına sahip milletini, bayrağını ve memleketini seven şahsiyetli nesiller yetiştirmek..." şeklinde belirtmektedir.

Bugün ülkemizde kamu eliyle yurt hizmeti veren YURT-KUR, Milli Eğitim Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Üniversitelerin yanında, 903 sayılı kanun (RG 1967: 12655) a göre kurulan vakıflar, dernekler ve gönüllü kuruluşlar da yurt hizmeti yapmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı, Orta Öğretim Burslar ve Yurtlar Daire Başkanlığı'ndan aldığımız istatistiki bilgilere göre, 296'sı vakıflara 1068'i derneklere, bir kısmı da karma olmak üzere 1495 adet öğrenci yurdu bulunmaktadır. Bu yurtların 1291'i orta, 98'i

yüksek öğrenime hizmet vermekte olup, öğrenci kapasitesi 100.000, doluluk oranı ise, %80'dir: Tek başına orta öğrenim ele alındığında, gönüllü kuruluşların kapasite itibarıyla kamu kesimiyle boy ölçülecek durumda olduğu görülmektedir. Bu yurtların koordinasyonu, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan yukarıda ismini zikrettiğimiz Daire Başkanlığınca yapılmaktadır.

Verilen bu kısa bilgilerden anlaşılıyor ki; dün olduğu gibi, bugünde Türk insanı; vakıf, dernek ve gönüllü kuruluşlar eliyle tesis ettiği yurtlarla eğitime olan katkısını artırarak sürdürmekte ve böylece ailenin korunmasına destek sağlamaktadır.

AİLE İLE İLGİLİ DİĞER HİZMETLER

Ancak, vakıflar eliyle ailenin güçlendirilerek korunması için gösterilen faaliyetler sadece imaret, muhtaç aylığı ve yurt hizmetlerinden ibaret değildir.

Vakfiyelerden bir bölümünde çalışabilecek durumda olan yoksullara evinde iş temin

Vakfiyelerden bir bölümünde çalışabilecek durumda olan yoksullara evinde iş temin edilmekte; karşılıksız yardım almanın zilleti yerine, kutsal emeğin karşılığı verilmektedir.

edilmekte; karşılıksız yardım almanın zilleti yerine, kutsal emeğin karşılığı verilmektedir. Böylece yoksulun şahsiyeti korunmakta ve üretime katkıda bulunulmaktadır.

(VGMA 721: 578/4).

Çeşitli sebeplerle aile şefkatinden mahrum kalmış bakıma muhtaç çocuklar, ailenin öz çocukları ile birlikte bir aile sıcaklığı içerisinde barındırılmaktadır (VGMA 721: 578/4).

Bu vakfiyede, yoksul ve öksüz çocuklara

verilen hizmet., sadece bir barınma olayı olarak görülmemektedir. Çocuğun milli ve manevi değerlere saygılı olarak terbiye edilmesi ve günün icaplarına göre eğitiminin sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, çocuğun bakım , eğitim ve terbiyesini üstlenen koruyucu ailenen hizmetlerine karşılık belirli bir ücret yerine günün şartları neyi gerektiriyorsa, ümeranın tayin edeceği miktardaki paranın verilmesi esas kabul edilmektedir (Öztürk 1990: 300).

Bir başka vakfiyede, "... vakıf gelirlerinden her yıl 100 kuruş ayrılarak Ramazan ayında, yoksul ve yetim çocuklar için yeteri kadar entari, şal, çübbe, fes, yemeni ve pabuç, kuşak ve don; satın alınması ve satın alınan bu elbiselerin bayrama yakın ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak suretiyle mahsun gönüllerin sururlandırılması ve hayır dualarının alınması..." istenmektedir (VGMA 1204: 579/45-47).

Sosyal ve toplumsal amaçlı vakıfların vakfiyelerinde, ailenin bütünlüğünü korumak ve ona destek sağlamak konusunda çok enteresan hükümler bulunmaktadır.

Bu hükümleri, "yoksulların cenazelerinin kaldırılması" (GMA 1238: 746/194-196), "ihtiyaç sahibi bekar ve evlilere ev temin edilmesi, yoksul ve dullara maaş bağlanması" (VGMA 1187: 741/121-122), "yoksul kız ve dulların düğün masraflarının karşılanarak evlendirilmesi ve evlilik yaşını geçirmiş olan hanımlara elbise alınması" (VGMA 1282: 610/137-138) şeklinde özetlemek mümkündür.

Osmanlı'nın son döneminde Bursa'da İnegöloğlu El-Hac Saffet Bey tarafından kurulan eramilhane (kadın barınma veya sığınma evi) vakfının vakfiyesi, günümüz olaylarına ışık tutacak mahiyette hükümler

ihtiva etmektedir.

Vakfiyeye göre eramilhaneye, "... meydan-ı harpte fedayı can etmiş şeheday-ı müslimin iffetli dul hanımları çocuklarıyla birlikte, mütevellinin tensibi, meclis-i belde kararı nazırın tasdiki ile babul edilmektedir.

Vakfiye, adeta bir huzur evi işletme yönetmeliği mahiyetindedir. Eramilhaneden yararlanacakların nitelikleri, uyacakları kurallar, eramilhaneden çıkarılma sebepleri, sosyal tesislerde dinlenme esasları, üretime yapılacak katkılar, barındırılan hanım ve çocukların eğitim ve terbiyesi ile ilgili hususlar, tedavi şartları, emniyetin sağlanması, işletmeye yapılacak katkılar, gayet teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır (VGMA 1334: 608/1/251-252).

Birinci Cihan Harbi (1914-1918) yıllarında tesis edilen vakıfta, şehit düşen askerlerimizin kimsesiz ve dul kalan iffetli eşleri ve çocuklarının barındırılması amaçlanmıştır. Böyle bir vakfın kurulması ihtiyaçtan doğmuştur. Geliştirilen sistem sayesinde, öksüz kalan çocuklar, annelerinden ayrılarak, aile şefkatinde mahrum edilmemektedir. Eramilhanede barındırılan hanımlar ve çocukların maddi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında, eğitim ve terbiyeleri konusunda da özel itina gösterilmektedir. İşletmede demokratik bir yönetim sistemi kurulmuştur. Eramilhanenin müdürü, orada kalan hanımlar arasından seçilmekte, yatalak halinde olanlarla sıhhatli olanlara refakatçi verilmekte, diğer hizmetler nöbetleşe burada kalan hanımlar tarafından yürütülmektedir.

Eramilhanede sakin olan hanımlar, gerek huzurevi bünyesinde kurulan dokuma tezgahlarında ve gerekse fabrika ve hastanelerde çalışarak üretime ve eramilhanenin gelişmesine katkı

sağlanmaktadırlar.

İlk bakışta Cumhuriyet döneminde "... şiddete maruz kalan , dövülen ve ırzına geçilen kadınların sığınmaları için evler açmak..." (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, VGM/MLYAN 1990: 171.34/529; RG 1991: 20549/62) amacıyla kurulan vakıflar ile Bursa'da tesis edilen eramilhane birbirine çok benzemektedir. Ancak Bursa'da günümüzden 75 yıl önce kurulan eramilhane vakfında "... meydan-ı harpte fedayı can etmiş şehidai-ı müsliminin iffetli dul hanımları çocuklarıyla birlikte barındırılmakta" (VGMA 1334: 608/

1/251-252); 1990 yılında kurulan vakıfta ise; feminist bir yaklaşımla ailesini terke teşvik eden kadınların sığınmasına imkan hazırlanmaktadır) VGM/MÜL-YEN 1990: 171.34/529).

SONUÇ

Verilen bu sistematik ve kısa bilgilerden, tarihte ve günümüzde ailenin güçlendirilmesi amacıyla çok yönlü faaliyetlerde bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, basılmamış doktora tezi 1991;
YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerindeki Araştırma (1585-1683)*, basılmamış doktora tezi 1990;
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü" "Vakıflar Dergisi", Ankara 1982, Önder Matbaası, VGM Yayınları, XIV, 1-27;
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Müessese Toplum Münasabetleri Çevresinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi" "Vakıflar Dergisi", Ankara 1982, Önder Matbaası, VGM Yayınları, XV, 23-53;
ERGİN, O. Nuri, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939; Fatih Mehmet II Vakfıyesi, Ankara 1938;
TURAN, Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten* Ankara 1946, CX, 480;
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Germiyanoglu Yakup Bey Vakfıyesi Kütahya Şehri* 1932;
KÜRKÇÜOĞLU, K. Edip, *Süleymaniye Vakfıyesi*, Ankara 1962;
VGMA, Hüsrev Paşa Vakfıyesi, Def 582/1 s. 7. Sıra 3;
ÖZTÜRK Nazif, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar* Ankara 1983;
BARKAN, Ö. Lütfi, "İmaret Sütelerinin Kuruluş ve İşleyişi" *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1963, C. XXII, S. 1-2, s. 239-379;
BALTACI, Cahit, *V-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat-Tarih)*, İstanbul 1976;
İLTER, İsmet, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara 1969;
ÖZTUNA, Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu*, *Türk Ansiklopedisinin XXVI. Cildinden ayrı baskı* Ankara 1977;
BOA/Mesalih-i Mühimme 1258: 580, bnt 5;
VGMA 1258: Def. No= 966, s. 421-423;
VGMA 1272: Def. No= 970, s. 139-142; *Düstur I. Tertip C. II 1293: s. 180-181*;
VGMA 1276, Def. No=971, s. 40;
VGMA 1280, Def. No=972, s. 25-27, 73-78; VGMA 1301, Def. No=932, s.10-11;
EHN/Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası, İstanbul 1328: s. 41-42
İbnü'l-Emin Mahmud KEMAL-Hüseyn HÜSAMEDDİN, *Evkaf-ı*

- Hümayun Nezareti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nuzzarın Teracüm-i Ahvali*, İstanbul 1335;
HATEMİ, Hüseyin, *Medeni Hukuku Tüzelkişileri Giriş Tarihi Gelişim*, Eski Vakıflar, İstanbul 1979, C.I; *Düstur Tertip II. C.II, 1330*;
VGM, *Cumhuriyetin 50.Yılında Vakıflar* Ankara 1973;
VGM Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz Ankara 1978;
VGM /Hayır İşleri Arşivi, 1980 221. I-R;
VGM /Hayır İşleri Arşivi, 1991
VGM Vakıflar İdare Meclisi Kararı 1940; *Resmi Gazete* 198, s. 20386, s. 5-17;
VGMA 1267, Def. No= 969, s. 50-52;
VGMA 1333, Def. No= 949, s. 258;
VGMA 1330, Def. No= 949, s. 250-266;
VGM /Hayır İşleri Arşivi, 1990: 241/3;
UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi* Ankara 1975, 3. bas. Ç. II;
VGMAK/Hafsa Sultan Vakfıyesi 929: Def. No-58, S. 27-28;
KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, C.I; *Düstur Tertip II, C.V, 1924: 667*
ÖZTÜRK, Nazif, "Ankara'nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1988, S. XX, s. 329-346;
Türk Medeni Kanunu'nda Değişiklik Yapan 903 Sayılı Kanun (RG 1967: 12655/2-4);
VGMA, Sivas'ta Hattab İbni Sahip Ahmet İbni Rahat İbni Hattab'ın Arapça Vakfıyesi, 721, Def. Nob.- 578. S. 3-6;
ÖZTÜRK, Nazif, "Türk Toplumunda Koruyucu Aile Sistemi" 1. Aile Şurası Bildirileri 1990:S. 297-302;
VGMA Ümmü Gülsüm Hanım Vakfıyesi 1204: Def. No-579, S. 45-47;
VGMA/Kangalzaade Abdurrahman Paşa Vakfıyesi, 1305: Def. No-32/617, S. 160-162;
VGM/Kethüda Canfeda Hatun Vakfıyesi, 1187: Def. No-741, S. 121-122;
VGMA/ Abdülfettah Bey Kerimesi Ayşe Sıdika Hanım Vakfıyesi, 1334: Def. No-610, S. 137-138;
VGMA/İnegözü El-Hac Saffet Bey Vakfıyesi, 1334: Def. No-608/1, S. 251-252;
VGM/Mülhak Vakıflar Arşivi, 1990: 171-34/529; RG 1990: 20549/62.